

KIZILTEPE’NİN ĞURS BÖLGESİNDEKİ CAMİLERİ

Yrd. Doç. Dr. İrfan YILDIZ^{1*}

Öz

Bu makale kapsamında Ğurs² bölgesinin beldelerinde ve köylerinde bulunan, şimdiye kadar haklarında herhangi bir araştırma yapılmamış olan camilerden yedi tanesini tanıtmaya çalışacağız. Bu eserler; Alipaşa Köyü Camii, Ulu Köy Camii, Yüceli Beldesi Eski Camii, Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii, Yedi Kardeş Köyü Camii, Ayaz Köyü Camii ve Sırnata Camii’dir. Kare, enine ve dikine dikdörtgen planlı olan bu yapıların üst örtüsünde beşik tonoz ve çapraz tonoz kullanılmıştır. Eserler kaba yonu taş malzemeden inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde inşa edildiği tahmin edilen bu eserler, çeşitli onarımlarla günümüze ulaşmıştır. Çalışma kapsamında yapıların planı, mimari süslemesi ve inşa tekniği hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kızıltepe, Ğurs, yeşillik, cami, iç mekân, tonoz

MOSQUES IN THE GURS AREA OF KIZILTEPE I

Abstract

Within the scope of this article, we will try to explain seven of the mosques in the region of Gurs towns and villages, no research has been done about them yet. These monuments; Alipasa Village Mosque, Grand Village Mosque, Old Mosque of Yuceli Town, Pilgrim Huseyin Mosque of Yuceli Town, Seven brothers Village Mosque, Ayaz Village Mosque, and Sırnata Mosque. Tunnel vaults and cross-vaults have been used on roof of the square, vertical, horizontally rectangular shaped monuments. Monuments were built from solid pieces of stone. Estimated to have been built in the Ottoman period, these monuments have survived today, undergoing various restorations. In this study, information about the scheme of monuments, architectural decoration, and construction techniques will be provided.

Key Words: Kızıltepe, Gurs, vegetation, mosque, interior, vault

* Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü. e-mail: irfanyildiz21@mynet.com

² Ğurs kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup yeşillik anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bakınız; N.Turgay, “Ğurs Vadisi”, *Makalelerle Mardin I*, İstanbul, 2007, s.701.

1. Giriş

Ğurs³ bölgesi, Mardin, Kızıltepe ve Derik üçgeninde bulunan etrafı dağlarla çevrili bir vadi konumundadır. Su kaynaklarının bolluğundan dolayı vadi yemyeşildir. Ğurs bölgesi Harzem Köyü'nün bulunduğu yerden başlar ve Yedi Kardeş Köyü ile son bulur. Bölgede günümüzde bir belde ve on bir köy olmak üzere toplam on iki yerleşim yeri bulunmaktadır. Ğurs vadisi konumu itibarıyla güvenli, su kaynakları bol olan ve tarıma elverişli bir yer olduğundan dolayı ilkçağlardan itibaren yerleşme için tercih edilen bir bölge olmuştur. Günümüzde bölgede bulunan mağaralar bunu kanıtlamaktadır. Kalan izlerden ortaçağ ve sonrasındaki dönemlerde de buralarda uygarlıkların yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Buralarda yaşayan uygarlıklar çeşitli eserler inşa etmişlerdir. Bu eserlerden kaleler, köşkler, türbeler ve camiler günümüze ulaşmıştır. Günlük ihtiyaca binaen inşa edilen camiler yerleşim yerlerinin merkezinde bulunan küçük ölçekli yapılardır. Bölgede inşa edilen camilerden birkaç tanesini aşağıda tanıtmaya çalışacağız.

2. Yapı Tanıtımı

2.1. Ulu Köy Camii⁴

Yapı, ilçeye 20 km. mesafede olan Ulu Köyü'nde (Gündi Üzer) bulunmaktadır. Eserin, planı, malzemesi ve inşa tekniği göz önüne alındığında caminin XVII – XVIII. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Harime geçişi sağlayan giriş kapısı üzerindeki üç satırlık kitabede caminin 1366/1945 tarihinde Hüseyin Ahmet isimli usta tarafında onarıldığı yazılıdır. Cami, günümüzde sağlamdır ve ibadete açıktır (Foto.1).

Kitabesi

جدد تعمیر هذا
المسجد في سنة ١٣٦٦
الباني هوسته أحمد

³ 1869 tarihli belgelerde Ğurs nahiye olarak geçmekte ve kendisine bağlı 11 köy bulunmaktadır. Geniş bilgi için bakınız; S. Aydın Vd., *Mardin Aşiret – Cemaat – Devlet*, İstanbul, 2001, s.178-189; Turgay, *a.g.m.*, s.704.

⁴ İlçede yaptığım araştırmada bana yardımcı olan Kızıltepe Halk Eğitim Merkezi Müdürü Mehmet Bedii DEMİR, Halk Eğitim Merkezi personeli Zeki POLAT ve Artuklu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Arkeolog Bahattin İPEK'e teşekkür ederim.

Transkripsiyonu:

1. Ceddede tami'ra haza
2. El mescid fi sene 1366
3. El bani husta Ahmet

Anlamı: Bu cami 366/1945 tarihinde usta Ahmet tarafından tamir edildi.

Eser, dıştan 17.97 x 12.15 m. ölçülerinde kuzey - güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup harim bölümü ve önündeki üç gözlü son cemaat yerinden ibarettir (Çiz.1). Kaba yonu taş malzemedden inşa edilen caminin doğu cephesinde, iki katlı pencereler açılmıştır. Son cemaat yerinin kuzey cephesinde üzerinde besmele, Allah, Muhammed lafızlarının yazılı olduğu ve minareli bir cami maketinin işlendiği süslemeli bir taş pano mevcuttur. Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında yer alan giriş kapısı, basık kemerli olup kapının üst kısmında üç satırlık onarım kitabesi yer almaktadır. Celi sülüs hatla taş malzemeye hakkedilen kitabenin dili Arapçadır (Foto.2).

Yapının kuzey cephesinde yer alan son cemaat yeri iki gözlü olup çapraz tonozla örtülüdür. Son cemaat yeri doğu ve batı tarafta birer, kuzey tarafta ise iki sivri kemerle dışarı açılmaktadır. Son cemaat yerinin batısına sonradan imam odası eklenmiştir.

Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında açılan bir kapıdan iç mekâna geçilmektedir. İç mekân 10.05 x 9.50 m. ölçülerinde olup doğu-batı doğrultusunda, kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve çapraz tonozla örtülüdür. İç mekân ortada bağımsız iki payeye, yanlarda duvarlara oturan kemerlerle iki sahnalı olarak düzenlenmiştir. İç mekânın kible duvarının ortasında, giriş kapısıyla aynı eksende yarım daire planlı mihrap nişi yer almaktadır. Doğru duvarında altı üstlü iki adet pencere açılmıştır. Alt pencereler dikdörtgen formlu düz lentolu, üst pencereler ise yuvarlak kemer açıklıklıdır. Güney duvarının ortasında basık kemer açıklıklı giriş kapısı yer almaktadır. Kapının sağında ve solunda yuvarlak kemerli birer pencereye yer verilmiştir. İç mekânın batı duvarı dikdörtgen formlu bir nişle hareketlendirilmiştir. İç mekân sadedir (Foto.3).

2.2. Alipaşa Köyü Camii

Yapı, Ali Paşa Köyü'ndedir. Ali Paşa Köyü Kızıltepe ilçe merkezine 14 km mesafededir.⁵ Alipaşa Köyü'nde XVII. – XVIII. yüzyıla ait mezar taşları bulunmaktadır. Köydeki Alipaşa Camii'nin de XVII. - XVIII. yüzyılda inşa

⁵ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Bedii Demir *Ve Kızıltepe*, Mardin, 2008, s.174.

edildiğini söyleyebiliriz. Camiye sonradan metal bir minare ilave edilmiştir. Günümüzde sağlam olan eser ibadete açıktır (Foto.4).

Dıştan 16.04 x 7.05 m. ölçülerinde olan eser enine dikdörtgen planlı olup içten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür (Çiz.2). Kıрма taş malzemeden inşa edilen caminin dış cephelerinde düz lentolu ve yuvarlak kemerli pencereler açılmıştır.

Güney cephede yer alan ve orijinalinde basık kemerli olan bir kapıdan iç mekâna geçilir. İç mekân 13.96 x 4.84 m. ölçülerinde, enine dikdörtgen planlıdır. İçten doğu-batı doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür. Kible duvarında, yarım daire formulu yuvarlak kemerli sade mihrap nişi açılmıştır. Mihrap nişinin sağında yuvarlak kemerli bir, solunda ise yuvarlak kemerli iki pencere yer almaktadır. Güneydoğu köşede yuvarlak kemerli giriş kapısı mevcuttur. Asıl mihrap nişi, günümüzde kitaplık olarak kullanılmakta ve bu nişin solundaki pencere günümüzde mihrap nişine dönüştürülmüştür. İç mekânın doğu duvarında altta üç sıra halinde ayakkabılık olarak kullanılan nişler bulunmaktadır. Üstte ise dışarı açılan yuvarlak kemerli bir pencere mevcuttur. Kuzey duvarında, kuzeydeki odaya açılan biri yuvarlak kemerli, ikisi düz lentolu üç giriş kapısı ve düz lentolu bir niş bulunmaktadır. Batı duvarı sağırdır (Foto.5).

Kuzeyde yer alan oda, medrese odası olarak düzenlenmiştir. Oda, 5.85 x 3.62 m. ölçülerinde olup doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve aynı yönde beşik tonozla örtülüdür. Odanın doğu, batı ve kuzey duvarlarında dikdörtgen formulu nişler açılmıştır.

2.3. Yüceli Beldesi Eski Camii

Eser, Yüceli (Ğurs) Beldesi'ndedir. Belde Osmanlı döneminde nahiye konumundadır. Beldedeki caminin de Osmanlı döneminde XVII. yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz. Camiye sonradan bir minare ilave edilmiştir. Günümüzde ibadete açık olan eser sağlamdır (Foto.6).

Dıştan, 16.00 x 14.45 m. ölçülerinde olan yapı enine dikdörtgen planlıdır ve iki sahnıdır. Birinci sahnın beşik tonozla, ikinci sahnın çapraz tonozla örtülüdür. Yapının önünde beş gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır (Çiz.3).

Kuzey tarafa eklenen son cemaat yeri, batı tarafta dışa taşıntı yapmaktadır. Ortada dört bağımsız payeye, yanlarda duvara bağlı payelere oturan yuvarlak kemerlerle beş gözlü olarak düzenlenen son cemaat yeri çapraz tonozla örtülüdür. Son cemaat yerinin doğu duvarında minareye çıkışı sağlayan kapı ile üstte yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır. Güney duvarında ortada iç mekâna açılan basık

kemerli giriş kapısı, kapının doğusunda iki, batısında bir adet yuvarlak kemer açıklıklı pencere yer almaktadır. Güneybatı köşede dışarı açılan dikdörtgen formlu bir kapı mevcuttur. Batı duvarı yuvarlak kemerli bir pencereyle dışarı açılmaktadır. Pencerenin sağında ve solunda dikdörtgen formlu birer niş yer almaktadır.

Caminin iç mekânı, 14.00 x 7.95 m. ölçülerinde enine dikdörtgen planlı ve iki sahnıdır. Birinci sahnın beşik tonozla, ikinci sahnın çapraz tonozla örtülüdür. Sahnın ortada iki bağımsız payeye, doğuda duvara bağlı bir payeye, batıda ise duvara oturan yuvarlak kemerlerle birbirinden ayrılmıştır. İç mekânın kible duvarında dikdörtgen formlu mihrap nişi yer almaktadır. Mihrabın solunda yuvarlak kemerli iki pencereye yer verilmiştir. Mihrabın sağında ise dikdörtgen formlu bir niş ile yuvarlak kemerli bir pencere açılmıştır. Doğu duvarında yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır. Kuzey duvarında ortada yuvarlak kemerli giriş kapısı, giriş kapısının sağında ve solunda yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Batı duvarında yuvarlak kemerli iki pencere mevcuttur. Yapının iç mekânı sıvalıdır (Foto.7).

2.4. Yedi Kardeş Köyü Camii

Yapı, Kızıltepe'nin Yedi Kardeş (Heftğuyan⁶) Köyü'ndedir. Yedi Kardeş Köyü'nün ilçeye olan uzaklığı 20 km'dir. Yapının doğu cephesindeki pencerenin üst kısmında bulunan iki satırlık kitabeye göre cami Abdurrahman oğlu Ali tarafında yapılmıştır. Kitabede tarih yoktur. Planı, malzemesi ve inşa tekniğinden hareketle yapıyı XVII. veya XVIII. yüzyıla tarihlendirebiliriz. Giriş kapısının üzerindeki miladi tarihe göre cami, 1963 yılında onarım geçirmiştir. Günümüzde sağlam olan eser ibadete açıktır (Foto.8).

Kitabesi:

Kitabe taş malzemeye cel-i sülüs hatla yazılmış olup iki satırdır.

Metin:

من بنى لله مسجدا
بنى الله له بيتا في الجنة
قد عمر هذا المسجد علي بن عبدالرحمن

Anlamı: Kim Allah için bir mescid inşa ederse Allah da ona cennette bir ev yapar. Bu mescit Abdurrahman'ın oğlu Ali'nin eliyle yapılmıştır.

⁶ Arapça bir kelime olan Heftğuyan yedi kız kardeş anlamına gelmektedir.

Yapı, dıştan 11.21 x 10.92 m ölçülerinde kuzey güney doğrultusunda derinlemesine dikdörtgen planlıdır ve içten çapraz tonozla, dıştan düz damla örtülüdür (Çiz.4). Kaba yonu taş malzemeden inşa edilen eserin güney cephesinin ortasında dışa taşıntılı mihrap nişi yer almaktadır. Mihrap nişinin sağında ve solunda dikdörtgen formlu düz lentolu birer pencereye yer verilmiştir. Pencerelemler lentosun da dışa taşıntılı bir taşa işlenmiş kabartmalı çam ağacı motifi mevcuttur. Yapının doğu cephesinin ortasında dikdörtgen formlu giriş kapısı açılmıştır. Kapının üstünde celi sülüs hatla taş malzemeye kabartma tekniği ile hak edilmiş üç satırlık bir dua kitabesi ve altında rakamlarla yazılmış 1963 tarihi vardır. Kapının güneyinde yer alan pencere düz lentoludur. Kapının kuzeyinde bulunan diğer pencere dikdörtgen formlu olup daha küçük boyutludur (Foto.8).

Doğu cephede açılan bir kapıdan girilen harim bölümü 9.60 x 9.31 m. ölçülerinde kuzey güney doğrultusunda derinlemesine dikdörtgen planlı olup üç sahnalıdır (Çiz.4). Harim iki sıra halinde ikişer ayağa ve duvarlara oturan kemerlerin taşıdığı çapraz tonozla örtülüdür. Harimin kible duvarında bulunan mihrap nişi yarım daire planlı olup yuvarlak kemerli iç içe iki niş şeklinde düzenlenmiştir. Mihrap nişi sadedir. Mihrabın solunda yer alan niş dikdörtgen formludur. Mihrabın sağında ve solunda düz lentolu birer pencereye yer verilmiştir. Harimin doğu duvarında ortada dikdörtgen formlu giriş kapısı, giriş kapısının sağında ve solunda ise düz lentolu birer pencere bulunmaktadır. Kuzey ve güney duvarları sağırdır (Foto.10).

2.5. Sırnata Camii

Eser, Karaman Köyü'ne 500 m. mesafede bulunan Eski Sırnata (Fidanbaşı) yerleşim yerindedir. Şeyh Behlül Camii'nin tam karşısındadır.

Yapıya ait herhangi bir kitabe veya vakfiye olmadığından yapının kesin inşa tarihini tespit etmek zordur. Plan formu, inşa tekniği ve kullanılan malzemeden caminin Osmanlı döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Eserin XVII. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kaba yonu taş malzemeden inşa edilen eser, günümüzde kısmen yıkılmıştır (Foto.11).

Dıştan 5.75 x 11.50 m. ölçülerinde olan yapı doğu - batı yönünde enine dikdörtgen planlıdır. İçten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür. İç mekâna, kuzey cephenin ortasında açılan bir kapıdan girilmektedir. Tek sahnadan ibaret olan iç mekân 3.77 x 9.70 m. ölçülerinde enine dikdörtgen planlı olup doğu - batı doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür (Çiz.5). İç mekânın kuzey duvarı giriş kapısıyla, güney ve batı duvarları birer pencereyle hareketlendirilmiştir (Foto.12).

2.6. Ayaz Köyü Camii

Yapı, Ayaz (Çelebia) Köyü'ndedir. Ayaz Köyü ilçeden 18 km. uzaklıktadır. Cami; planı, malzemesi ve inşa tekniği bakımından Akçapınar Köyü Camisi'yle (XVII. yy) benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla Ayaz Köyü Camii'nin XVII. yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz. Günümüzde sağlam olan eser ibadete açıktır (Foto.13).

Dıştan 10.20 x 5.58 m. ölçülerinde olan eser enine dikdörtgen planlı olup içten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür (Çiz.6). Kıрма taş malzemedен inşa edilen caminin güney cephesinin ortasında dışa yarım daire şeklinde taşıntı yapan mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrap nişinin sağında ve solunda dikdörtgen formlu iki pencereye yer verilmiştir. Batı cephede düz lentolu bir pencere açılmıştır. Doğu cephe sonradan eklenen giriş bölümüyle kapatılmıştır (Foto.13).

Güneydoğu tarafta yer alan düz lentolu bir kapıdan giriş bölümüne geçilir. Giriş bölümü yapıya sonradan eklenmiş olup 4.00 x 2.20 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve ahşap kirişlerin taşıdığı düz damla örtülüdür.

Giriş bölümünün doğu duvarında açılan bir kapıdan iç mekâna geçilir. İç mekânı 9.20 x 3.40 m. ölçülerinde enine dikdörtgen planlıdır ve beşik tonozla örtülüdür (Çiz.6). Kible duvarının ortasında, yuvarlak kemerli yarım daire formlu mihrap nişi yer almaktadır. Mihrap nişinin sağında ve solunda dikdörtgen formlu iki pencereye yer verilmiştir. Batı duvarı düz lentolu, dikdörtgen formlu bir pencereyle dışarı açılmaktadır. Kuzey duvarı, duvara bağlı üç paye ile hareketlendirilmiştir. Payelerin arasında dikdörtgen formlu iki nişe yer verilmiştir. Doğu duvarı dikdörtgen formlu giriş kapısıyla, giriş bölümüne açılmaktadır (Foto.14).

2.7. Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii

Cami, Yüceli (Ğurs) Beldesi'ndedir. Yapının üzerinde inşa tarihini verebilecek herhangi bir belge yoktur. Eser; planı, malzemesi ve inşa tekniği bakımından bölgede XVIII. - XIX. yüzyılda inşa edilen camilerle benzerlik göstermektedir. Buradan hareketle yapının XVIII. - XIX. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Caminin üstüne günümüzde betonarme ikinci bir kat ilave edilmiştir. Kuzeydoğu tarafına sonradan bir minare eklenmiştir. Günümüzde sağlam olan eser ibadete açıktır (Foto.15).

Ortada tek sütunlu, dört çapraz tonozlu, çok üniteli plan şemansa sahip olan yapı, dıştan 8.60 x 8.60 m. ölçülerinde kare planlıdır ve içten çapraz tonozla dıştan

düz damla örtülüdür. Kıрма taş malzemededen inşa edilen eserin doğu, batı ve güney cephelerinde dikdörtgen formlu düz lentolu pencereler açılmıştır.

Doğu cephede yer alan bir kapıdan iç mekâna girilir. İç mekân 7.00 x 7.00 m. ölçülerinde kare planlı olup dört çapraz tonozla örtülüdür (Çiz.7). Üst örtüyü taşıyan kemerler ortada bağımsız bir payeye yanlarda duvarlara oturmaktadır. İç mekânın kible duvarında yarım daire formlu, yuvarlak kemerli sade mihrap nişi yer almaktadır. Mihrap nişi kible duvarının tam ortasında olmayıp hafif doğuya kaydırılmıştır. Mihrap nişinin sağında ve solunda dikdörtgen formlu birer pencereye yer verilmiştir. Doğu duvarının kuzeydoğu tarafında dikdörtgen formlu giriş kapısı bulunmaktadır. Kapının güneyinde düz lentolu bir pencere mevcuttur. Kuzey duvarı sağırdır. Batı duvarı ise dikdörtgen formlu, düz lentolu bir pencereyle dışarı açılmaktadır. İç mekân sadedir (Foto.16).

3. Sonuç:

İncelediğimiz yedi caminin de Osmanlı döneminde, buldukları köyün ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bu camilerin plan şemasında Mardin yöresine ait mahalli üsluplar hâkimdir. Bu camilerden Sırnata, Ayaz Köyü ve Ali Paşa Köyü camileri mihraba paralel uzanan tek sahından ibarettir. Yüceli Beldesi Eski ve Ulu Köy camileri mihraba paralel uzanan iki sahınlıdır. Yedi Kardeş Köyü Camii mihraba dikey uzanan üç sahınlı bir plan şemasına sahiptir. Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii ise ortada tek sütunlu, çok üniteli plan formundadır. Ulu Köy, Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin ve Yedi Kardeş Köyü camileri içten çapraz tonozla, dıştan düz damla örtülüdür. Alipaşa Köyü, Ayaz Köyü ve Sırnata camileri ise içten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür. Yüceli beldesi Eski Camii üst örtüsü bakımından diğer camilerden farklı bir özellik göstermektedir. İki sahınlı yapının birinci sahını çapraz tonozla, ikinci sahını beşik tonozla örtülüdür.

Sırnata, Ayaz Köyü ve Ali Paşa Köyü camileri mihraba paralel uzanan beşik tonoz örtülü tek sahınlı planıyla birbirleriyle benzeşmektedir. Ancak Alipaşa Köyü Camii kuzey tarafına eklenen medrese odasıyla, Ayaz Köyü Camii ise önünde bulunan giriş bölümüyle diğer yapılardan farklı bir özellik göstermektedir. Mihraba paralel uzanan beşik tonoz örtülü, tek sahınlı plan şeması, Kızıltepe Akçapınar Köyü (XVII. yy)⁷, Eğil Şerbetin Köyü (XVI. yy), Erüh Kaşıkayla Köyü (XVII.

⁷ İ. Yıldız, "Mardin'in Kızıltepe İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Dört Osmanlı Camisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı Kasım-Aralık 2009*, İstanbul, 2009, s.525-40.

yy), Eruh Kelok (XVII. yy'nin ikinci yarısı), Eruh Bozatl Köyü (XVIII. yy), Eruh Yerliçoban Köyü (XVIII. yy), Eruh Çırpılı Köyü (XVIII. yy) ve Eruh Budamış Köyü (XVIII. yy)⁸ camilerinde de uygulanmıştır.

Ayaz Köyü Camii, mihraba paralel uzanan tek sahınlı plan şeması ve önünde yer alan giriş bölümü uygulaması bakımından Kızıltepe Akçapınar Köyü (XVII. yy) ve Eruh Kaşıkayla Köyü (XVII. yy) camileriyle benzer özellikler göstermektedir.

Yüceli Beldesi Eski Camisi'nin mihraba paralel uzanan iki sahınından birinin çapraz tonoz, diğerinin ise beşik tonozla örtülü olması, yörede sık görülmeyen bir özelliktir. Yapı bu özelliği ile Kızıltepe'deki camilerden farklı bir uygulama göstermektedir.

Ulu Köy Camii, çapraz tonoz örtülü iki sahınlı plan şemasına sahiptir. Bu türün diğer örnekleri Kızıltepe Büyükayrak Köyü Camii (XIX. – XX. yy), Savur Sürgücü Beldesi Eski Camii (1825), Savur Ulu Camii (XIX. yy'nin İkinci yarısı)⁹, Kızıltepe Şeyh Behlül Camisi (XVII. yy)'dir.

Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii, ortada tek sütunlu, dört çapraz tonoz örtülü, çok üniteli plan şemasını yansıtmaktadır. Benzer plan şeması Bitlis Dört Sandık Camii (1543-52), Bitlis Kale Camii (XVIII. yy), Bitlis Aynel Barid Mescidi (1664), Bitlis Taş Mescidi'nde de (XVIII. yy)¹⁰ görülmektedir. Yüceli Hacı Hüseyin Camii, Bitlis'teki bu camilerle plan bakımından benzerlik göstermesine rağmen üst örtü bakımından farklılık arz etmektedir. Bitlis'teki camilerin harim kısmı dört kubbe ile örtülmüştür. Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii'nin harim mekânı ise dört çapraz tonozla örtülmüştür.

Yedi Kardeş Köyü Camii mihraba dik uzanan üç sahınlı, çapraz tonoz örtülü planıyla Kızıltepe yöresinde bulunan diğer camilerden farklı bir plan şemasına sahiptir.

Yüceli Beldesi Eski ve Ulu Köy camilerinde son cemaat yeri uygulaması görülmektedir. Ğurs bölgesindeki diğer camilerde bu uygulama yoktur. Yüceli Beldesi Eski ve Ulu Köy camilerinde görülen çapraz tonoz örtülü son cemaat yeri uygulaması Savur Sürgücü Beldesi Eski (1825), Savur Ulu (XIX. yy'nin İkinci

⁸ A. Tüfekçiöğlü – A. Boran, *Eruh'taki Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009, s.23, 37, 45, 51.

⁹ İ. Yıldız, *Savur'daki Tarihi Eserler*, İstanbul, 2010, s.32, 44.

¹⁰ A. Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -II- Bitlis*, Ankara, 2002, s.46,56,72,77.

yarısı), Savur Başkavak Köyü (1865)¹¹, Mardin Reyhaniye (XV. – XVI. yy)¹², Urfa Ulu (XII. yy)¹³ ve Urfa Sultan Hasan (1496)¹⁴ camilerinde de görülmektedir.

Mardin'deki mimari eserlerde en çok kullanılan üst örtülerden biri olan çapraz tonoz Kızıltepe bölgesindeki yapılarda da sevilerek uygulanmıştır. Çapraz tonoz örtü Ğurs bölgesindeki Yüceli Beldesi Eski, Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin, Ulu Köy ve Yedi Kardeş Köyü camilerinin üst örtüsünde kullanılmıştır

Anadolu'da üst örtüsünde çapraz tonoz kullanılan yapılara; Savur Sürgücü Beldesi Eski Camii (1825), Savur Ulu Camii (XIX. yy'nin İkinci yarısı), Savur Başkavak Köyü Camii (1865)¹⁵, Mardin Reyhaniye Camii (XV. – XVI. yy), Mardin Süleyman Paşa Camii (XII. yy), Mardin Şeyh Zebun (Hamit) Camii (XIV. yy), Mardin Şeyh Mahmut Ezzerar Camii (1690-91)¹⁶, Urfa Ulu Camii (XII. yy)¹⁷, Niksar Ulu Camii (1145-46)¹⁸ ve Aksaray Ulu Camii (1402-63)¹⁹ örnek olarak verilebilir.

Yapıların cephelerinde açılan pencereler düz lentolu, dikdörtgen formludur. Giriş kapıları ise düz atkı taşlı, dikdörtgen açıklıklıdır.

Eserlerin inşasında kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Alipaşa Köyü, Ulu Köy, Yüceli Eski, Sırnata, Yüceli Hacı Hüseyin, Yedi Kardeş Köyü ve Ayaz Köyü camileri kaba yonu taş malzemeden inşa edilmiştir.

Ğurs bölgesindeki camiler süsleme bakımından sade yapılardır. Ulu Köy Camii'nde görülen cami maketi ve onarım kitabesi ile Yedi Kardeş Köyü Camii'ndeki çam ağacı motif ve onarım kitabesi yapılarda görülen bezeme öğeleridir.

4. Kaynakça:

ALTUN, Ara, Mardin'de Türk Devri Mimarisi, İstanbul, 1971.

_____, Anadolu'da Artuklu Devri Mimarisi'nin Gelişimi, İstanbul, 1978.

¹¹ Yıldız, a.g.e., s.32, 40, 44.

¹² A. Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul, 1971, s.57.

¹³ O. Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara, 1991, s.13; A. C. Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Camileri*, Ankara, 1993, s. 10.

¹⁴ M. Sözen, *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981, s.56; Kürkçüoğlu, a.g.e., s.34.

¹⁵ Yıldız, a.g.e., s.32, 40, 44.

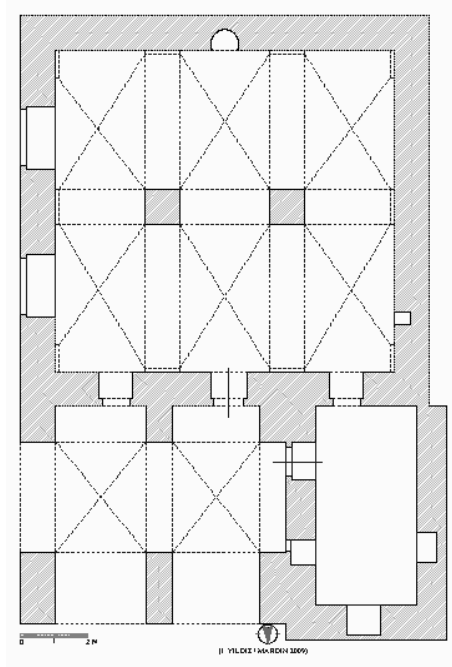
¹⁶ Altun, a.g.e., s.49, 52, 54, 57, 61.

¹⁷ Aslanapa, a.g.e., s.13; Kürkçüoğlu, a.g.e., s.10.

¹⁸ H. Gündoğdu Vd., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.410,724.

¹⁹ E. Diez, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul, 1950, s.178.

- ASLANAPA, Oktay, Anadolu'da İlk Devir Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi, Ankara, 1991.
- AYDIN, Süavi – Emiroğlu, Kudret –Özel, Oktay – Ünsal, Süha, Mardin Aşiret - Cemaat – Devlet, İstanbul, 2000.
- DEMİR, Mehmet Bedii, Ve Kızıltepe, Mardin, 2008.
- DİEZ, Ernst, Karaman Devri Sanatı, İstanbul, 1950.
- GÜNDOĞDU, Hamza Vd., Tarihi Yaşatan İl Tokat, Ankara, 2006.
- KÜRKÇÜOĞLU, A. Cihat, Şanlıurfa Camileri, Ankara, 1993.
- SÖZEN, Metin, Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi, İstanbul, 1981.
- SÖZEN, Metin - TANYELİ, Uğur, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1994.
- TURGAY Nurettin, “Ğurs Vadisi”, Makalelerle Mardin I, İstanbul, 2007, s. 701-12.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit - BORAN, Ali, Eruh'taki Osmanlı Dönemi Eserleri, Ankara, 2009.
- ULUÇAM, Abdüsselam, Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II – Bitlis, Ankara, 2002.
- YILDIZ İrfan, Savur'daki Tarih Eserler, İstanbul, 2010.
- _____, “Mardin'in Kızıltepe İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Dört Osmanlı Camisi”, Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı Kasım-Aralık 2009, İstanbul, 2009, s.525-40.

Çiz:1- Ulu Köy Camii'nin Planı.

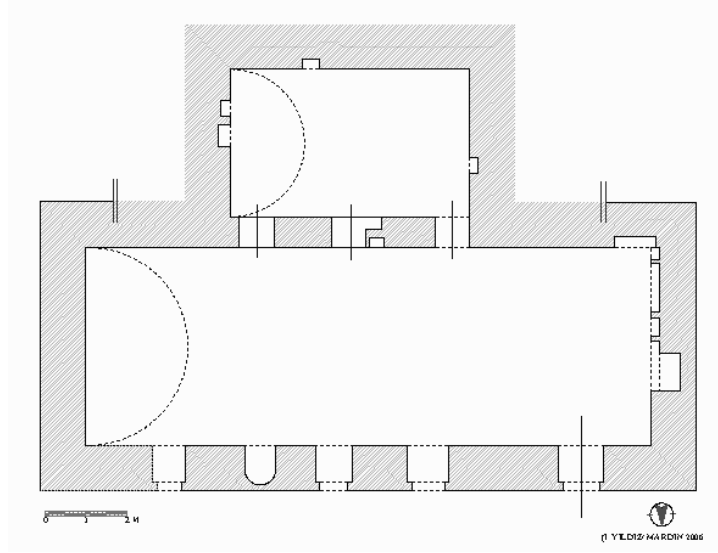
Foto: 1- Ulu Köy Camii'nin Genel G r n Ŗ .

Foto: 2- Ulu Köy Camii'nin Onarım Kitabesi.

Foto: 3- Ulu Köy Camii'nin   Mek ni.

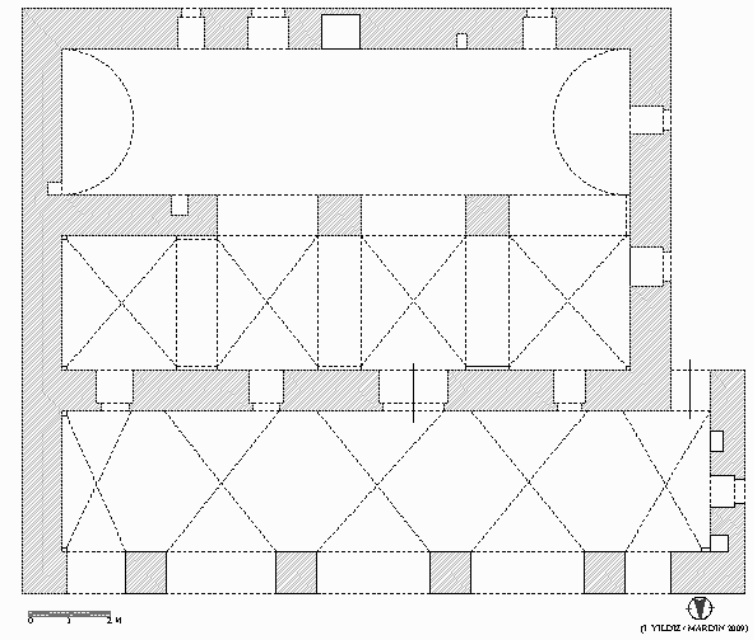
Çiz: 2- Alipaşa Köyü Camii'nin Planı.

Foto: 4- Alipaşa Köyü Camii'nin Genel Görünüşü.

Foto: 5- Alipaşa Köyü Camii'nin İç Mekânı.

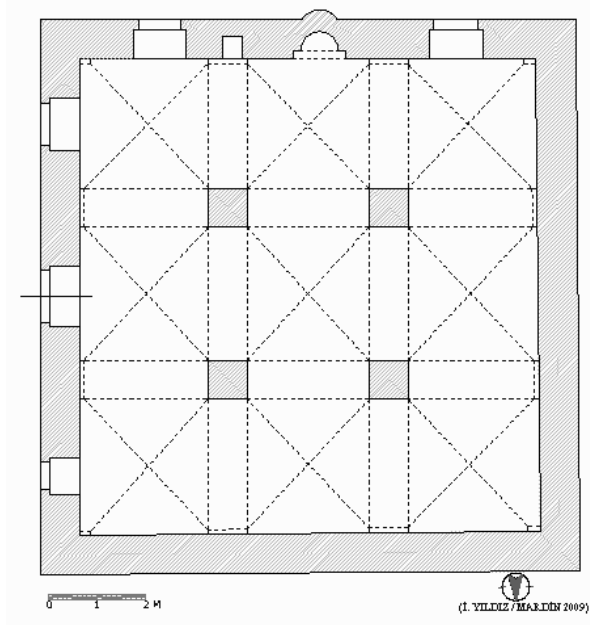
Çiz: 3- Yüceli Beldesi Eski Camii'nin Planı.

Foto: 6- Yüceli Beldesi Eski Camii'nin Genel Görünüşü.

Foto: 7- Yüceli Beldesi Eski Camii'nin İç Mekânı.

Çiz: 4- Yedi Kardeş Köyü Camii'nin Planı.

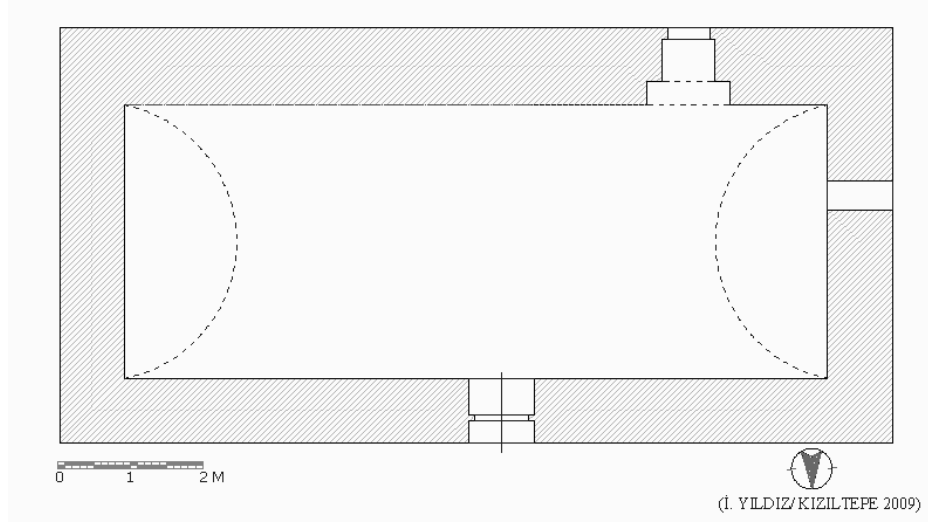
Foto: 8- Yedi Kardeş Köyü Camii'nin Genel Görünüşü.

Foto: 9- Yedi Kardeş Köyü Camii'nin İnşa Kitabesi.

Foto: 10- Yedi Kardeş Köyü Camii'nin İç Mekânı.

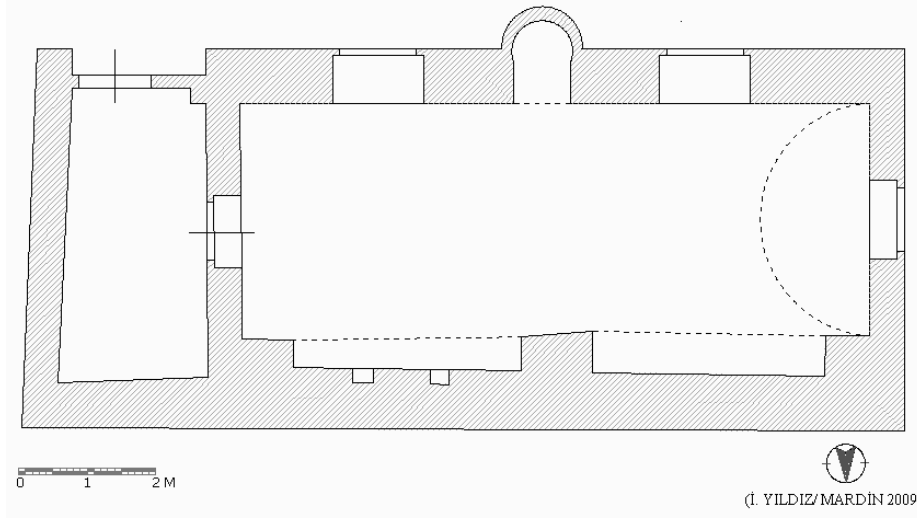
Çiz: 5- Sırnata Camii'nin Planı.

Foto: 11- Sırnata Camii'nin Genel Görünüşü.

Foto: 12- Sırnata Camii'nin İç Mekanı.

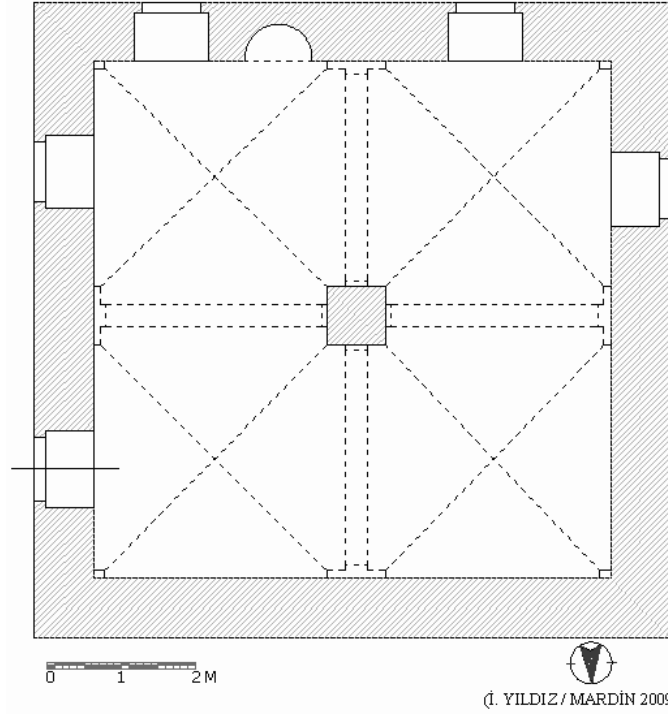
Çiz: 6- Ayaz Köyü Camii'nin Planı.

Foto: 13- Ayaz Köyü Camii'nin Genel Görünüşü.

Foto: 14- Ayaz Köyü Camii'nin İç Mekânı.

Çiz: 7- Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii'nin Planı.

Foto: 15- Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii'nin Genel Görünüşü.

Foto: 16- Yüceli Beldesi Hacı Hüseyin Camii'nin İç Mekânı.